

УДК 378.4(430)

О.М. Ігнатова

РЕФОРМИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми. Світові тенденції розвитку і входження української освіти в міжнародний європейський простір обумовлюють потребу в істотному оновленні системи вищої освіти. Таким чином, вітчизняна освіта, і вища в тому числі, знаходиться на порозі подальшої модернізації, де значущою виявляється проблема вивчення освітянського досвіду інших країн.

Практично в кожній країні є багатий досвід побудови системи вищої освіти. Результати аналізу цього досвіду можуть сприяти збагаченню вітчизняної системи освіти, а також дозволять уникнути повторення помилок, дадуть можливість розкрити нові підходи до вирішення низки проблем.

Метою статті є аналіз реформ університетської освіти в умовах Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу. Особливий інтерес для України становить досвід системи вищої освіти Німеччини. Адже наші країни рухаються у загальносвітовому напрямі розвитку освіти, постійно йдуть шляхом її вдосконалення, підвищення якості підготовки висококваліфікованих кадрів, їх також об'єднують давні культурні відносини.

Нині Німеччина є однією з центральних європейських держав, яка граничить з дев'ятьма країнами і має багатовікові традиції в галузі освіти. Система вищої освіти ФРН, історія якої бере початок в середньовіччі (XIV-XV століття), сьогодні є найбільшим і найпривабливішим мегаполісом для світової спільноти і відіграє важливу роль у розвиткові загальноєвропейського освітнього простору.

Сучасна система вищої освіти Німеччини об'єднує більше 300 навчальних закладів, переважна більшість з яких є державними (недержавні вищі навчальні заклади зобов'язані мати державну ліцензію на викладання), і містить декілька типів навчальних закладів, програм і ступенів.

Отже, основу системи становлять три типи вищих шкіл:

- університети і прирівняні до них вищі навчальні заклади. До даного типу вищих шкіл належать класичні університети, історія яких починається в середньовіччі; і прирівняні до них найсучасніші вищі навчальні заклади: технічні університети (Technische Universitaet) (інженерія); загальні університети (Gesamthochschulen), що пропонують спеціальну професійну освіту і проводять наукові дослідження; педагогічні інститути (Paedagogische Hochschulen, медичні коледжі, філософсько-теологічні і церковні коледжі (Theologische Hochschule), коледж спорту;

- вищі професійні школи (Fachhochschule). Цей тип ВНЗ виник на базі інженерних шкіл – аналог українських професійних училищ – 1975 року їм було надано статус вищої освіти. Програма концентрується на інженерних і інших технічних дисциплінах: вивчення бізнесу, економіки, сервісу, сільського господарства і прикладного мистецтва. Завдання даних вищих шкіл — здійснення прикладних досліджень і розробок, орієнтованих на конкретне застосування;

• Kunst- und Musikhochschulen (Художні й музичні коледжі академій мистецтв тощо). Ця група вищих шкіл пропонує вищу освіту у сфері образотворчого мистецтва, музики, кіно, телебачення і театру, а також дизайну, архітектури, засобів інформації і комунікації. У системі вищої освіти діють ще технологічні семінарії, професійні школи неповної вищої освіти.

Їх девіз — “орієнтація на практику”. У Німеччині встановлено загальні стандартні правила вступу до вищих навчальних закладах. Допуском до навчання в університеті є диплом Abitur, який видається за результатами навчання в гімназії або в загальній школі за програмою гімназії. Для отримання цього диплома випускникам шкіл необхідно скласти іспити з чотирьох основних предметів.

Диплом Abitur зазвичай дозволяє вступити до університету без іспитів (виключенням є спортивний, музичний, художній). Кілька років тому деякі престижні університети ввели конкурсну основу під час вступу на низку факультетів (особливо на медичний і архітектурний). Абітурієнтові необхідно скласти вступні іспити і взяти участь у конкурсі.

Реформа вищої освіти у Німеччині, яка пов'язана з об'єднанням країни в 1991 році, що зумовило необхідність уніфікації освітніх стандартів, призвела до того, що диплом Abitur перестав розглядатись як безумовна гарантія якості здобутої середньої освіти. Найближчим часом прогнозується подальше зростання числа німецьких вищих навчальних закладів, що практикують систему конкурсного відбору серед абітурієнтів.

Зарахування до університетів ФРН відбувається двічі на рік: навесні, перед літнім семестром, і восени, перед зимовим семестром. Перед вступом до вищих закладів, в яких проходить набір на конкурсній основі, абітурієнти можуть пройти навчання на платних підготовчих курсах. Навчання в університеті залежно від традицій земель, самих університетів і конкретної спеціальності триває від 4 до 6 років і закінчується присудженням одного з трьох видів перших ступенів:

1. Diplom — диплом, що є професійно орієнтованим ступенем, найбільш поширеним у сфері природних, інженерних і суспільних наук. Навчання, як правило, має монодисциплінарний характер (один предмет).

2. Magister Artium — магістр, що є академічним ступенем, який присуджується, в основному, у сфері гуманітарних наук і мистецтв. Тут навчання проходить у двох основних або в одній основній і в двох додаткових сферах.

3. Staatsprüfung — програми, що завершуються державним іспитом. Державний іспит складають майбутні вчителі, юристи і медики, після чого дістають статус цивільного службовця. У суспільних науках присуджуються різні ступені залежно від традицій навчального закладу. Три кваліфікації академічно еквівалентні і дають право на вступ до докторантури.

Випускникам університетів прикладних наук присуджується диплом з позначкою в дужках “FH” (Fachhochschulen), з тим щоб відрізнити його від університетського диплома. Тривалість навчання тут становить, як правило, усього 6 семестрів. Випускникам академій вищої професійної підготовки також присуджується диплом з відміткою (Berufsacademica), з тим щоб відрізнити його від диплома FH. У Німеччині з 1998 року створюються міжнародні кафедри, на яких навчання ведеться двома мовами, як правило, англійською і німецькою, і проходить за програмами першого/другого ступеня з подальшим присудженням ступеня бакалавра і магістра англосакського характеру

Bakkalaureus/Бакалавр, Magister/Магістр. Дані програми існують у всіх трьох типах вищих навчальних закладів.

Організація програм першого ступеня передбачає використання системи кредитних одиниць і тривалість навчання 4-5 років, що дає право на здобуття ступенів Bakkalaureus/Бакалавр. Завершення курсу програми другого рівня дає право на ступінь Magister/Магістр (M.A., M.Sc.). Обидва ступеня можуть бути присуджені у спеціальній формі для позначення конкретної спеціалізації або прикладної/професійної сфери. Здобуття всіх ступенів потребує подання дисертаційного дослідження.

Організаційно в календарному плані університетський рік поділений на два семестри: вересень/жовтень — лютий/березень; березень/квітень — серпень/вересень. Навчальний час поділений між лекційними періодами (14-20 тижнів в кожному семестрі) і нелекційними. Нелекційний період використовується студентами для самостійних занять, практичних і лабораторних робіт, іспитів, самостійної наукової роботи [3].

Німці залишаються вірними філософії Гумбольдта, засновника Берлінського університету, і його ідеалам лібералізму та необмеженої свободи студентів в університеті. Отже, головним принципом вищої освіти в Німеччині є “академічна свобода”. Таким чином, будь-якому студентові в рамках обов'язкових напрямів, визначених розпорядком іспитів (Prüfungsordnung), дозволяється самостійно обирати і визначати перелік дисциплін, що вивчаються, які увійдуть до його диплома, а також поєднувати навчальний процес з науковими дослідженнями.

Приблизно за шість тижнів до початку семестру в університеті починають продавати програмки (Vorlesungsverzeichnis), в яких перераховані курси, все, що є на факультеті, по кожній спеціальності. І студент сам, перегортаючи Vorlesungsverzeichnis, вибирає, скільки і де вчитиметься. Здійснити вибір студентові можуть допомогти консультативні центри університету. Таким чином, основою навчання у вищій школі є самоорганізація студентів і дотримання складеного самостійно на основі запропонованих курсів даного напрямку індивідуального плану навчання. Контроль за навчанням студента здійснюється за допомогою системи заліків та іспитів з присудженням ступенів і дипломів на кожному з рівнів. Середній вік випускників загальних університетів складає 28,3 року, а випускників університетів прикладних наук — 27,4 року. У Німеччині існує один вчений ступінь — доктор наук. Вимоги до здобуття ступеня (Doctorate) визначаються спеціально для кожної галузі знань. До процедури здобуття ступеня входить захист дисертації або демонстрація результатів досліджень; необхідна викладацька практика у вищому навчальному закладі і складання кваліфікаційних іспитів. Підготовка докторської дисертації може займати 2-3 роки.

В останні 20 років у провідних країнах світу здійснюються реформи у системах освіти, у вищій освіті у тому числі, з метою підвищення її якості, конкурентоспроможності на світовому ринку праці і освітніх послуг, а також із спробою створення єдиного освітнього простору. Загальні для сучасного світу проблеми вищої освіти, що відображають вимоги, які формулюються в міжнародному освітньому просторі з урахуванням історичних традицій, соціальних й економічних умов розвитку вищої освіти, вирішуються і в Німеччині.

Вища школа Німеччини увійшла до європейського простору, підписавши 1998 року Сорбонську, а 1999 року – Болонську декларації, що сприяє підвищенню міжнародної конкурентоспроможності вищих навчальних закладів, якості освіти, мобільності сту-

дентів. У 1998 році у Рамковий закон про вищу школу було внесено зміни, які дозволили розпочати основоположну реформу системи вищої освіти [1].

Мета реформи — через орієнтування викладача на кінцевий успіх, стимулювання змагань між вищими школами, диференціювання університетських програм, дерегламентацію процесу викладання забезпечити міжнародну конкурентоспроможність німецьких вищих навчальних закладів. У багатьох університетах Німеччини з 1998 року відкриваються міжнародні кафедри, де навчання здійснюється за програмами першого/другого ступеня (дворівневі) з подальшим присудженням ступеня бакалавра і магістра англосаксонського характеру *Bakkalaureus*/Бакалавр, *Magister*/Магістр.

Однією з проблем, яку необхідно вирішити в рамках реформ освіти Німеччини, є несумісність традиційної німецької структури ступенів з міжнародною практикою, особливо якщо зіставляти її з англо-американською диференціацією ступенів бакалавра і магістра. Ця проблема викликає затурбованість у політиків і самих вищих навчальних закладів.

Наприклад, тоді як у міжнародному аспекті диплом може містити всі види професійної доуніверситетської підготовки, німецький диплом, що присуджується університетами прикладних наук, так само як і класичними університетами, завжди вважався за своїм рівнем вище за диплом бакалавра, оскільки для його здобуття потрібно не менше чотирьох років навчання. Проте німецький магістр є першим академічним ступенем післядипломного навчання, як це прийнято у США та Великобританії [2].

Німецькі вищі школи все більше і більше використовують нові можливості для розроблення нових курсів навчання, орієнтованих на міжнародні вимоги. Більше 42 таких курсів, створених за ініціативою федерації, призначено як для іноземних, так і для німецьких студентів. У цілому, зараз є понад 450 нових курсів з подальшим присудженням звання бакалавра або магістра англосаксонського зразка. Викладання ведеться іноземною мовою, в основному англійською.

Активно розвивається система заочного навчання поряд з університетом в Хагені, який був єдиним на території ФРН (заочний університет, заснований 1974 року). Заочне навчання в межах Німеччини пропонують і приватні спеціалізовані університети. Все частіше заочну форму навчання пропонують і денні університети. Комп'ютерні мережі і мультимедіа відкривають нові, найрізноманітніші можливості для заочного навчання на рівні сучасних вимог. Вони все частіше використовуються для стикування окремих елементів заочного навчання або мультимедійних елементів, віртуальних лабораторій, елементів симуляції з елементами очного навчання. У зв'язку з цим в багатьох країнах створено університетські системи, що пропонують можливості для віртуального навчання. Незважаючи на всі прийняті заходи щодо розширення університетів, величезний вплив абітурієнтів привів до введення по всій країні кількісного обмеження (*Numerus Clausus*) на прийом до вищих шкіл за деякими спеціальностями. Як правило, шанс на здобуття місця в університеті залежить від середнього балу атестата зрілості і термінів подачі заяви. На деяких факультетах проводиться до того ж конкурсний набір, при зарахуванні важливу роль відіграють не лише середній бал атестата і терміни очікування, але й успішне проходження співбесіди.

Реформа стосується не лише структури, але і процесу навчання у вищій школі Керуючись поставленою метою, створюються модульні курси навчання з оцінною системою, реалізуються нові технології навчання, що розвиваються, скорочується час навчання в університетах. Сьогодні, щоб здобути спеціальність, студент університету вчиться в се-

редньому 14 семестрів, тобто сім років (а інколи і більше). Порівняно зі світовим рівнем, це вельми довгий термін. Німецькі студенти помітно “постаріли”, англійські випускники молодше їх на три-чотири роки.

Більш пізніший, порівняно з іншими країнами, початок трудової діяльності є, на думку пана Еріхсена, великим недоліком, особливо перед мобільністю робочої сили, що постійно зростає, в рамках європейського внутрішнього ринку. Крім того, існує проблема працевлаштування випускників після університетів. Великий попит мають випускники ВНЗ типа “Fachhochschulen”, оскільки вони дають прикладні, практичні знання. Тому в Німеччині ставиться питання про подальший розвиток і розширення цих навчальних закладів [3].

І, нарешті, новий аспект у системі вищої освіти, пов'язаний з об'єднанням Німеччини. У травні 1990 року спільна комісія з питань Федеральної Республіки Німеччини і існуючої тоді НДР по питаннях освіти провела роботу з приведення системи вищої освіти Східної Німеччини у відповідність із системою вищої освіти, прийнятою у ФРН, унаслідок чого були закриті деякі вищі школи і факультети, наприклад, факультети права, економіки і соціальних наук.

Значно перетворені факультети гуманітарного напрямку, а також інститути і відділення підготовки вчителів. Велика частина медичних академій і педагогічних вищих шкіл увійшла до складу університетів. У липні 1991-го року Федерація і східні землі Німеччини розробили “Програму оновлення вищої школи і науки у східних землях”. Термін дії — до кінця 1996 року. У колишній НДР не було засновано жодного університету, не відбувалося і розширення ВНЗ.

Система вищої освіти в основному розвивалася завдяки створенню так званих спеціальних вищих шкіл — інститутів, прирівняних до університетів у тому розумінні, що вони мали право на присудження ступеня (у ФРН цим правом було наділено лише університети). У процесі реформи вищої освіти передбачається, що в нових землях Німеччини правом створення вчених рад і присудження ступенів також користуватимуться виключно університети.

Спеціальні вищі школи не є аналогами спеціальних (професійних) вищих навчальних закладів колишньої ФРН. Їх планується інтегрувати як відповідні факультети до складу університетів, а спеціальні професійні університети створювати з професійних училищ (найкращих з них), підвищуючи таким чином їх статус, або з вищих технічних шкіл, що існували в НДР.

Аналізування практики навчальної роботи університетів свідчить про те, що індивідуалізація процесу навчання, збільшення контактів між викладачами і студентами стали провідними тенденціями. Основними елементами всіх форм індивідуального навчання стає комп'ютеризація. Переглянуто навчальні плани і програми, ширше впроваджується міжпредметний підхід до підготовки фахівців. Важливою рисою організації навчальної роботи є розвинена система консультацій. Хоча лекції посідають значне місце в навчальних програмах, останнім часом помітна тенденція до скорочення лекційних занять за рахунок збільшення роботи у малих студентських групах. У західнонімецьких університетах віддається перевага різним видам семінарів, оскільки вони передбачають не пасивне слухання, а активну участь студентів у процесі навчання. Особливе місце в семінарських заняттях посідає вільна групова дискусія, самостійність та ініціативність в обговоренні проблем.

Висновки. У сучасних умовах головна увага в університетському процесі приділяється не інформативній стороні навчання, а формуванню у студентів творчого мислення, навчанню глибоко аналізувати факти, критично висловлюватись і постійно оновлювати знання. З урахуванням цих цілей в університетах Німеччини ведеться широка експериментальна робота. Нововведення в організації навчального процесу направлені на активізацію пізнавальної діяльності, посилення особистої зацікавленості студентів у набутті знань. Найбільший інтерес становлять міждисциплінарні семінари, семінари, що проводяться під керівництвом студентів, а також форми групової роботи, позааудиторні заняття: складання проектів з елементами наукового дослідження, участь у розробленні реальних проектів на замовлення федеральних і земельних міністерств.

Таким чином, система вищої освіти у ФРН досить багатогранна. Сьогодні в ній відбувається багато змін, які направлені на підвищення якості й конкурентоспроможності німецької вищої освіти у світі. Німецька вища школа йде в руслі загальносвітових тенденцій розвитку освіти, відіграє важливу роль у створенні європейського освітнього простору і бере активну участь у реалізації цього напрямку.

Список літератури: 1. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упорядники: *Степко М. Ф., Болубаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубіянко В. В., Бабан І. І.* – Тернопіль: Вид-во “Економічна думка” ТАНГ, 2003. – 60 с. 2. *Пуховська Л. П.* Професійна підготовка вчителів у країнах Західної Європи: спільність і розбіжності // Педагогіка і психологія. – 1998. - № 2. – С. 7 – 9. 3. Der Bologna-Prozess. Bundespressekonferenz. - 03.05.2011. – Режим доступу: <http://www.bmbf.de/de/3336.php>

Bibliography (transliterated): 1. Bolons'kij proces u faktah i dokumentah (Sorbonna – Bolon'ja – Salamanka – Praga – Berlin) / Uporjadniki: Stepko M. F., Boljubash Ja. Ja., Shinkaruk V. D., Grubijanko V. V., Baban I. I. – Ternopil': Vid-vo “Ekonomichna dumka” TANG, 2003. – 60 s. 2. Puhovs'ka L. P. Profesijna pidgotovka vchiteliv u kraïnah Zahidnoï Evropi: spil'nist' i rozbizhnosti // Pedagogika ipsihologija. – 1998. - № 2. – S. 7 – 9. 3. Der Bologna-Prozess. Bundespressekonferenz. - 03.05.2011. – Rezhim dostupu: <http://www.bmbf.de/de/3336.php>

Е.Н. Игнатова

РЕФОРМЫ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА

В статье проанализированы реформы университетского образования в контексте Болонского процесса на примере Германии.

Ключевые слова: европейское пространство образования, система высшего образования, реформы.

O. Ignatova

THE REFORMS OF UNIVERSITY EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE BOLOGNA PROCESS

On the example of Germany the reforms of the university education in the context of the Bologna process are analyzed.

Keywords: European space of education, the system of higher education, reforms.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.10.2010